

Ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatusdiskurssit – Esimerkkinä 1960–1980-lukujen sanomalehtikirjoitukset

Raija Väisänen

Tiivistelmä

Tämän artikkelin pohjana on tutkimus, jossa analysoitiin, millaista kansalaiskasvatusta 1960–1980-lukujen ehkäisevä päihdetyö sanomalehtikirjoitusten mukaan edusti. Tutkimuksen mukaan keskeisimpiä diskursseja olivat valvonta- ja valistusdiskurssi, vastuudiskurssi, elämäntapadiskurssi ja terveysdiskurssi. Täysraittisuuden ja kohtuukäytön ristiriita oli tunnistettavissa kaikissa diskursseissa. Valvonta- ja valistusdiskurssi korostui erityisesti 1960–1970-luvuilla. Tähän keskusteluun vaikuttivat erityisesti kieltoain, huoltolakien ja alkoholilain painotukset, sillä yhteiskunnan velvollisuus oli puuttua yhteiskunnallista järjestystä haittaaviin ongelmiin. Vastuudiskurssissa vastuu päihteiden käytöstä oli keskeisesti yksilöllä mutta laajeni osittain myös yhteisöille ja yhteiskunnalle. Elämäntapadiskurssissa painottui säännöllisen, luonnollisen, tasapainoisen, terveellisen ja tulevaisuuteen suuntautuvan sekä väkijuomista vapaan elämäntavan ihanne. Tätä keskustelua käytiin kaikkina vuosikymmeninä. Terveysdiskurssissa huomio kiinnittyi aluksi lähinnä tupakan ja alkoholin aiheuttamien haittojen seurauksiin ja myöhemmin terveellisiin elämäntapoihin, esimerkiksi terveelliseen ruokavalioon. Terveyskasvatuskeskustelu laajeni 1970-luvulla voimaan tulleen kansanterveyslain myötä ja jatkui 1980-luvulla. Ehkäisevän päihdetyön asiantuntijuus kiinnittyi yhä enemmän terveydenhuollon alueelle, mikä johti osittain myös päihdeongelmien medikalisoitumiseen. Tutkimuksessa ilmeni, että ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatusta painottava toiminta oli 1960–1980-lu-

vuilla hyvin monimuotoista. Sitä voidaan luonnehtia verkostotyöksi, jossa korostui valvonta, valistus, osallisuus ja toimijuus.

Avainsanat: Kansalaisyhteiskasvatus, ehkäisevä päihdetyö, diskurssi

Abstract

Civic education discourses in preventive intoxicant work – Exemplified by newspaper articles from the 1960s to the 1980s

The article is based on a study that analysed what kinds of civic education discourses relating to preventive intoxicant work are identifiable in newspaper articles from the 1960s to the 1980s. The most important discourses included control and enlightenment discourse, responsibility discourse, lifestyle discourse and health discourse. The symbols for sobriety weeks were condensations of the general themes that were emphasized in discussions over the years. The conflict between total abstinence and moderate use was detectable in all discourses. The control and enlightening discourse was accentuated above all in the 1960s and 70s. This discussion was particularly affected by what was emphasized in the prohibition act, social welfare legislation and the alcohol act, as it was the duty of society to intervene in problems that disturb social order. In the responsibility discourse, the responsibility for intoxicant use lay essentially with the individual but was partly also extended to communities and society. The lifestyle discourse focused on a natural, balanced, healthy, future-oriented and drink-free lifestyle. This discussion was going on during all the decades. The health discourse focused at first on the consequences of the adverse effects caused by tobacco and alcohol, and later on it emphasised healthy ways of life, e.g. a healthy diet. Health education discussion expanded along with the National Health Act, which entered into force in the 1970s, and continued in the 1980s. Expertise in preventive intoxicant work attached more and more to the field of health care, which partly led to the medicalisation of intoxicant problems. The study showed that the activities of preventive intoxicant work emphasising civic education were very varied from the 1960s to the 1980s. It can be characterised as networking work highlighting supervision, enlightenment, inclusion and agency.

Key words: Civic education, preventive intoxicant work, discourse

Johdanto

Yhteiskunnan kehitys on vaikuttanut ehkäisevään päihdetyöhön. Yhteistä eri aikakausille on päihteiden käytön tunnistaminen

sekä yksilön, yhteisön että yhteiskunnan ongelmaksi. Raittiusaatteella ja raittiustyöllä on ollut kytkentöjä esimerkiksi yleiseen kansanvalistus- ja kansansivistystyöhön. Kohderyhminä ovat olleet erityisesti nuoret mutta myös lapset ja aikuiset, joiden elämäntapoihin on uskottu pystyttävän vaikuttamaan kasvatuksen ja valistuksen keinoin. (Esim. Ahonen 2003; Sääskilähti 2006; Toikko 2005; Niemelä 2011.)

Suomalaisen yhteiskunnanrakenteellinen kehitys oli 1960–1980-luvuilla voimakasta. Esimerkiksi muuttoliike maalta kaupunkeihin ja ammattirakenteiden muutokset vaikuttivat elämäntapoihin ja alkoholin kulutus kasvoi. (Maunu 2012.) Kunnallinen raittiustyö vahvistui ammatillisesti erityisesti 1960-luvulla, ja toiminta laajeni 1970- ja vielä 1980-luvulla. Valitsin empiirisen aineiston tässä artikkelissa tarkastelemaan tutkimukseen näiden raittiustyön kannalta keskeisten vuosikymmenten raittiustyötä käsittelevistä sanomalehtikirjoituksista. Tarkastelemani työ on ollut ehkäisevää raittiustyötä, nykytermein ilmaistuna ehkäisevää päihdetyötä, jota käsitettä myös tässä artikkelissa käytän. Analysoin, millaista kansalaiskasvatusta 1960–1980-lukujen ehkäisevä päihdetyö sanomalehtikirjoitusten mukaan edusti. Kiinnostukseni kohdistui ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatuksen sisällöllisiin painotuksiin ja siihen, millaisia yhteiskunnan jäseniä on pyritty kasvatamaan. Tutkimukseni tavoitteena on, että 1960–1980-luvuilla sanomalehtikeskusteluissa esiintyneiden kansalaiskasvatuksen painotusten jäsentäminen auttaisi tarkastelemaan ja ymmärtämään nykyistä ja tulevaa ehkäisevää päihdetyötä monipuolisesti ja rakentavasti mutta myös kriittisesti.

Raittiustyöstä ehkäiseväksi päihdetyöksi – näkökulmana kansalaiskasvatus

Kansainvälisen raittiusliikkeen aalto levisi Pohjois-Amerikasta Eurooppaan ja lopulta myös Suomeen 1800-luvun loppupuolella. Raittiusliikkeen tavoitteena oli valistuksen ja kasvatuksen keinoin vaikuttaa kansalaisiin niin, että he kehittyisivät mahdollisimman terveiksi ja vahvoiksi. Suomessa oli kansanläheinen sivistyneistö, kan-

sakoulunopettajia oli aikaan nähden runsaasti ja myös talonpoikien sivistystaso oli noussut, joten raittiusliike sai tilaa kansan keskuudessa. Raittiustyön kohteina olivat erityisesti nuoret mutta myös lapset ja aikuiset. Raittiusyhdistyksiä perustettiin eri puolille maata, ja opettajien terveys- ja raittiusyhdistys edisti raittiuskasvatusta kansa- ja oppikouluissa. 1800-luvun puolenvälin jälkeen alkaneen raittiusaiheisen valistuskirjallisuuden tuottaminen jatkui pitkälle 1900-luvulle. Raittiuskasvatusta toteutettiin esimerkiksi raittiusesitelmien avulla, ja sisältöinä olivat myös terveys- ja laillisuuskasvatuksen kysymykset. Alkoholien kohtuukäytön ja ehdottoman raittiuden vaatimuksen ristiriita on ollut raittiustyössä tunnistettavissa alusta saakka. (Numminen 1961; Ahonen 2003; Sääskilahti 2006, 25–30; Toikko 2005, 59–60.)

Sosiaalitoimella on ollut keskeinen vastuu päihteiden käytön ongelmiin puuttumisessa. Kansalaisiin kohdistuva raittiustyö eli ehkäisevä päihdetyö on sen sijaan ollut keskeisesti raittiustoimen vastuulla. Tavoitteina ovat korostuneet esimerkiksi elinolosuhteisiin ja elämäntapoihin vaikuttaminen, ongelmakäytön ehkäisyyn liittyvän tiedon lisääminen ja monialainen yhteistyö. (Raittiustyölaki 1982.) Terveystieteiden edistämiseen liittyvän tiedon lisääntyminen on johtanut siihen, että raittiustyöstä on tullut virallisesti ehkäisevää päihdetyötä. Lainsäädännöllisesti sitä vahvisti päihdehuoltolaki vuodelta 1986, jolloin raittiustyö kiinnittyi osaksi laajempaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä. (Päihdehuoltolaki 1986; Ehkäisy ja hoito... 2007.) Merkittävä hallinnollinen muutos ehkäisevän päihdetyön toimintaympäristössä toteutui 1980–1990-lukujen vaihteessa, jolloin kuntien raittiustyössä siirryttiin soveltamaan sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annettua lakia. Terveystieteiden asema vahvistui, mikä herätti keskustelua ehkäisevän päihdetyön sisällöllisistä ja toiminnallisista vastuukysymyksistä. (Laki raittiustyölain muuttamisesta 1987; Warpenius 2002; Laitila-Ukkola 2005.)

Ehkäisevää päihdetyötä, kansansivistystyötä ja kansalaiskasvatusta ovat yhdistäneet sidokset yhteiskunnan rakenteisiin ja arvoihin sekä kansalaisten elämäntapoihin ja ajatteluun. Ehkäisevän päihdetyön muotona raittiuskasvatus on liittynyt kansalaiskasvatukseen, jota Arola (2003, 3–5) on jäsentänyt kolmesta hiukan erilaisesta näkökulmasta.

Ensimmäisenä on käsitys hyvästä kansalaisesta, toisena kansalaisen asema ja velvollisuudet ja kolmantena tiedot ja taidot, joita kansalaisille tulisi välittää. Tavoitteena on yhteiskuntakelpoinen ja valistunut kansalainen. Kansalaiskasvatus oli aihealueena kansakoulun opetus-suunnitelmassa, jossa raittiuskasvatuksen lisäksi käsiteltiin esimerkiksi terveys- ja käytöskasvatukseen liittyviä kysymyksiä (Kuisma 2011).

Raittiuskasvatuksen ja laajemman elämäntapakasvatuksen avulla on pyritty kasvattamaan hyviä kansalaisia. Esimerkiksi läpi elämän kasvava ja syvenevä ehdottoman raittiuden ihanne sekä siveellisen elämän toteuttaminen ovat aikaisemmin olleet hyvän kansalaisen tunnuspiirteitä (Numminen 1961, 221). Raittiuskasvatus on sisältänyt myös suppeamman alkoholivalistuksen, jonka tavoitteena on ollut kasvattaa alkoholin käytön haitoista tietoisia ja itsenäisiin valintoihin pystyviä kansalaisia. Alkoholivalistus on ollut tavoitteellista, alkoholiin liittyvää tietoa lisäävää sekä kansalaisten arvoihin ja asenteisiin vaikuttavaa työtä. Alkoholivalistuksen rinnalla on toteutettu lainsäädännön säätelemää alkoholin käytön valvontaa ja erilaisia rajoituksia, esimerkiksi juoppouden kontrollointia, ostajaintarkkailua ja myyntikieltoja sekä haitalliseen päihteiden käyttöön puuttumista. (Raittiuskasvatus ja alkoholiain tietokirja 1971, 336–337; Simpura 1982; Komiteamietintö 1986:46; Sääskilahti 2006.)

Elämäntapakasvatus on ehkäisevässä päihdetyössä kansalaiskasvatusta, joka on saanut laajemman yhteiskunnallisen kasvatuksen ja käyttäytymiskasvatuksen luonteen. Elämäntapakasvatukseen on kuulunut myös eettinen arvolataus. (Esim. Alanen 1986; Aikuisten yhteiskunnallinen kasvatus 1988; Ilmonen 1998; Ekqvist 2011.) Raittiutta elämäntapana korostavan elämäntapakasvatuksen edistäjätahona toimi aikaisemmin esimerkiksi nuorisoseuraliike, jonka työssä painotettiin esimerkillistä kansalaisuutta, tunnuspiirteinä ehdoton raittiuskasvatus ihanteena ja elämäntapana, siveellisten lakien noudattaminen, tiedon ja opin hyödyntäminen elämässä sekä toiminta itsensä ja toveriensa kasvattajana (Niemelä 2011, 139–166).

Ehkäisevän päihdetyön elämäntapakasvatuksen tavoitteena on ollut yhteiskuntakelpoisten kansalaisten kasvattaminen, jolloin myös kansalaisten asemaa ja velvollisuuksia koskevat kysymykset ovat ko-

rostuneet (ks. Arola 2003). Kansalaisuutta käsittelevässä keskustelussa on korostettu esimerkiksi aktiivista ja toiminnallista kansalaisuutta sekä kansalaisuutta oikeutena, roolina ja osallisuutena. Kansalaisten osallisuus ilmenee esimerkiksi kuulumisena yhteiskuntaan tai yhteisöön sekä aktiivisena osallistumisena ja mahdollisuutena vaikuttaa. Osallisuus rakentuu yhteisöissä, jotka edistävät ja kunnioittavat kansalaisten aktiivista toimijuutta mutta myös edellyttävät lojaalisuutta ja solidaarisuutta. (Nivala 2008, 168–177; Rouvinen-Wilenius, Aalto-Kallio, Koskinen-Ollonqvist & Nikula 2011, 64–67.) Merkittäviä elämäntapakasvatuksessa ovat myös pyrkimykset itsekasvatukseen, itsenäinen ajattelu ja kyky tehdä elämää kannattelevia valintoja. Itsekasvatuksen apuna voi olla pedagoginen suhde, jossa kasvattavan vuorovaikutuksen avulla luodaan edellytyksiä ihmisenä kasvamisen oivalluksille, kokemuksille ja valinnoille. (Hämäläinen 2007, 177; Niemelä 2011, 154.)

Kansalaiskasvatuksen tietojen ja taitojen vahvistamisen painotus (ks. Arola 2003) on korostunut esimerkiksi ehkäisevän päihdetyön terveyskasvatuksessa, lähinnä terveysvalistuksessa, jonka avulla on pyritty kasvattamaan terveystietoisia ja terveyttä edistäviä kansalaisia. Päihteiden käytön seurausten varoittavista sairausesimerkeistä on siirrytty terveyden edistämiseen, jolloin näkökulma on ratkaisevasti laajentunut (esim. Vertio 2003; Rimpelä 2010). WHO määritteli terveyden täydelliseksi fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilaksi. Terveyden edistämisessä on korostettu kokonaisvaltaista hyvinvointia ja positiivista käsitystä terveydestä. Terveys toiminnan kannalta on tullut esiin esimerkiksi toimintakyvyn kansainvälisessä luokituksessa. (Sohlman 2004, 68; ICF 2004; Torppa 2004; Kujala 2010.) Ehkäisevän päihdetyön terveyskasvatuksessa on tunnistettavissa brittiläinen sosiaalisiin olosuhteeseen vaikuttava terveyttä edistävä toimintamalli, jonka piirteitä ovat esimerkiksi huomion kiinnittyminen riskiryhmien tunnistamiseen, osallisuuden vahvistamiseen ja olosuhteiden rakentamiseen terveyttä edistäviksi. Kulttuurisen ulottuvuuden painotus merkitsee arvojen ja elämäntapojen huomioimista sekä huomion kiinnittämistä itsetuntemuksen vahvistamiseen. (Fitzpatrick 2008; Presho 2008; Fairhurst 2008.)

Ehkäisevä päihdetyö on 2000-luvulla kiinnittynyt yhä enemmän erilaisiin hankkeisiin. Itä-Suomen päihdetyössä vuosina 2003–2009 toteutettujen hankkeiden arviointiraporttien analyysi (Väisänen 2011) osoitti, että työssä painotettiin eri ammattialojen yhteistyötä, jossa terveydenhuollon asiantuntijoilla oli keskeisin rooli. 2010-luvun alkuvuosina ehkäisevä päihdetyö oli yhteydessä erityisesti mielenterveystyöhön, ja se oli osa terveystasvatusta. Toimivat rakenteet eivät kuitenkaan ole työn laadun kannalta ratkaisevia, sillä niiden lisäksi tarvitaan tietoa ja poliittista tahtoa päihdehaittojen ehkäisyyn. Esimerkiksi yhteisöllisyyteen, erilaisiin toimijuuksiin ja kommunikaatioon liittyvä keskustelu onkin ehkäisevässä päihdetyössä viime vuosina yleistynyt. (Esim. Kylmäkoski, Pylkkänen & Viitanen 2010; Strand 2011; Maunu 2012, 2013; Tapio 2013; Inkinen, Kokkonen & Ruuska 2013; Markkula ym. 2013.)

Tutkimusaineiston hankinta ja analyysi

Tutkimukseni empiirisenä aineistona olivat ehkäisevää päihdetyötä, lähinnä raittiustyötä, käsittelevät sanomalehtikirjoitukset 1960-, 1970- ja 1980-luvuilta. Kyseisenä aikana kunnallinen raittiustyö vahvistui sekä sisällöllisesti että ammatillisesti, mikä selittää myös lehdistön kiinnostusta toimintaan. Sain käyttööni valmiin lehtikirjoitusaineiston, jonka nuoriso- ja raittiustyössä Kuopion kaupungissa toimineet henkilöt olivat keränneet raittiustyöhön liittyen. Heidän kiinnostuksensa oli kohdistunut pääasiassa Pohjois-Savossa ilmestyneissä lehdissä (Savon Sanomat, Savo, Iisalmen Sanomat ja Viikkosavo) olleisiin kirjoituksiin, mutta joukossa oli myös joitain valtakunnallisia lehtiä (Helsingin Sanomat, Uusi Suomi ja Sosiaalidemokraatti). Lehtikirjoituksia oli kertynyt yhteensä noin 800. Ne oli liimattu kansioihin, joita säilytettiin Kuopion kaupungin ehkäisevän päihdetyön yksikössä.

Lehtikirjoitukset sisälsivät esimerkiksi asiantuntijapuheenvuoroja, erilaisia mielipidekirjoituksia ja kannanottoja yleisönosastoilla sekä ilmoituksia ja asiapitoisia uutisia raittiustyön tapahtumista

ja toiminnoista. Luin ensin kaikki kirjoitukset läpi muodostaakseni yleiskuvan aineiston sisällöstä. Kiinnostukseni kohdistui kuitenkin ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatukseen, joten seuraavalla lukukerralla valikoin siltä pohjalta aineistokseni 400 lehtikirjoitusta. Katsoin tämän aineiston riittäväksi tutkimuskysymyksen mukaiseen tiedonmuodostukseen.

Syvennyin analyysin edetessä erityisesti ehkäisevän päihdetyön tavoitteisiin (esimerkiksi raitis, siveellinen ja terveellinen elämä) sekä tiedon välittämisen ja valistuksen sisältöihin (esimerkiksi päihteiden käytön haitat, rajoittaminen ja ehkäisy). Aineistoon perehtyminen osoitti, että yhteneviä aihealueita ilmeni eri lehdissä samanaikaisesti ja niihin palattiin vuosien kuluessa uudelleen. Sain käsityksen lehtikirjoitusten sellaisista yleisemmistä ja laajemmista ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatuksen teemoista, joilla oli tunnistettavissa myös ajallista jatkumoa. Ne olivat keskusteluja aiheista, joilla oli siinä määrin sisällöllisiä yleisiä yhtymäkohtia, että katsoin mahdolliseksi käyttää analyysissäni diskurssin käsitettä. Diskursseilla tarkoitetaan esimerkiksi erilaisia merkityslatautuneita ilmaisuja, joiden kautta rakentuu myös yhteneviä sisältöjä ja sisältökokonaisuuksia. Diskursseja luonnehtii säännönmukaisuus ja niitä ilmenee erilaisessa ihmisten välisessä toiminnassa, esimerkiksi viestinnässä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 20.)

Analyysin eteneminen oli pitkä prosessi, jonka aikana sovelsin luovasti sisällönanalyysiä ja diskurssianalyysiä. Erilaisten menetelmien soveltaminen onkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa mahdollista ja usein myös välttämätöntä (Esim. Eskola & Suoranta 2008; Ilmonen 2010; Tuomi & Sarajärvi 2013). Keskustelujen sisältöjen ymmärtämisen ja tulkinnan peilinä käytin esimerkiksi niitä lainsäädännöllisiä ja muita valtakunnallisia ohjeita, jotka olivat säädelleet raittiustyötä. Otin lisäksi huomioon, että sanomalehtikirjoitusaineiston sisällölliset painotukset voivat olla sidoksissa myös lehden julkaisijatahoon. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta pidin siis tärkeänä, etteivät tulkintani olleet täysin irrallaan lehtikirjoituksen ilmestymis- ja keräämisajan kontekstuaalisesta todellisuudesta. Tämän näkökulman ovat diskurssianalyysin yhteydessä nostaneet esiin esimerkiksi Nieminen & Pantti (2009).

Lehtikirjoitusten kansalaiskasvatusdiskurssit

Muodostin sanomalehtikirjoitusaineiston analyysin pohjalta neljä mehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatusdiskurssia, jotka olivat valvonta- ja valistusdiskurssi, vastuudiskurssi, elämäntapadiskurssi ja terveysdiskurssi. Diskursseilla oli monia sisällöllisiä ja ajallisia yhtymäkohtia, mikä on oleellista tulosten ymmärtämisen kannalta. Valvonta- ja valistusdiskurssin mutta myös vastuudiskurssin painotukset olivat esillä sekä 1960-, 1970- että 1980-luvulla. Valvonnan painotus väheni 1980-luvulle tultaessa jonkin verran ja huomio kiinnittyi yhä enemmän valistukseen. Valvonta- ja valistusdiskurssilla oli myös monia sisällöllisiä yhtymäkohtia, sillä esimerkiksi liikenne- ja turvallisuuden liittyi sekä valvontaa että valistusta. Päihteiden käytön vastuukysymyksistä keskusteltiin 1960- ja 1970-luvuilla enemmän kuin 1980-luvulla. Vastuudiskurssi sisälsi yksilön ja vanhempien vastuun lisäksi yhteiskunnan ja muiden päihteisiin liittyvien tahojen vastuun. Tietoisuus terveellisistä elämäntavoista lisääntyi 1970–1980-luvuilla, jolloin elämäntapadiskurssi ja terveysdiskurssi selkeimmin vahvistuivat. Terveysdiskurssin sisältö laajeni 1980-luvulla päihteiden käytön aiheuttamista sairauksista terveyden edistämiseen.

Valvonta- ja valistusdiskurssi

Sanomalehtikirjoitusten analyysi osoitti, että alkoholin, erityisesti viinin ja oluen, anniskeluoikeuksien rajoittaminen oli keskeinen alkoholin kulutusta vähentämään pyrkivä valvova toimintamuoto erityisesti 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla. Olutoikeuksia vastustavassa sanomalehtikeskustelussa korostettiin raittiuden myönteisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Olutoikeuksia puoltavissa puheenvuoroissa tuotiin esiin esimerkiksi olutravintoloiden raittiutta edistävä vaikutus, sillä niiden todettiin vähentävän väkevien juomien käyttöä.

Olutravintolat vaikuttavat jopa raittiutta edistävästi vähentämällä väkevien juomien käyttöä. Järkisyillä tulee perustella, jotain on tehtävä. Mutta kun oli äänestetty, todettiin enemmistön olevan sillä kannalla, että raittius vie kansaa eteenpäin, eikä viinan juonti – ei oluenkaan. (Savon Sanomat 16.1.1964)

Yleisen rauhattomuuden todettiin lisääntyneen keskioluen vapautumisen (vuonna 1969) myötä. Erityisen suuri huoli liittyi nuorten ja naisten lisääntyneeseen alkoholin käyttöön, mutta muitakin kohderyhmiä oli. Ongelmiin vaikuttavana tahona luotettiin kunnalliseen raittiustyöhön.

Työväki kärsii eniten alkoholin käytön lisääntymisen haitoista. Järjestyshäiriöt, rattijuopumus ja muut liikennerikkomukset, väkivaltarikollisuus, yleinen rauhattomuus, alkoholiperäiset sairaudet ja ongelmat työelämässä ovat lisääntyneet. Mutta raittiustyö on näihin ongelmiin vaikuttavaa valistus- ja kulttuuritoimintaa sekä sosiaalista uudistustoimintaa. (Sosiaalidemokraatti 16.6.1969)

Vuoden 1974 raittiusviikon teeman ”Olut pois” -vetoomuksella raittiusliike toivoi kansalaisten laajaa kannatusta pyrkimyksilleen palauttaa keskiolut Alkoon. Haittakeskustelun rinnalla oli kuitenkin myös anniskeluoikeuksien laajentamista puoltavia puheenvuoroja, sillä tilastot osoittivat mietojen juomien käytön lisääntyneen mutta väkevien juomien käytön puolestaan vähentyneen.

Nuorison todettiin heijastavan ajan aikuisten ongelmia, joten lehtikirjoituksissa korostettiin aikuisten esimerkillistä käyttäytymistä. Nuorten kohdalla toivottiin oikean elämänasenteen oppimista ja riittäviä opiskelupaikkoja. Avoimen ja ennakkoluulottoman valistustyön todettiin kieltoja paremmin auttavan päihteiden käyttöä ehkäisevästi. Kansalaisten asenteisiin, persoonallisuuteen ja käyttäytymiseen vaikuttaminen nousi alkoholivalistuksen ydinteemaksi päihteiden käytön haittakorostuksen lisäksi. Myös rohkeaa puuttumista päihdeongelmiin suositeltiin.

Raittiuskasvatus on ollut viime vuosina pääasiallisesti tiedon jakamista tupakan, alkoholin ja huumeiden vaarallisuudesta. Näyttää siltä, etteivät pelkät tiedot riitä. Ihmisen käyttäytymistä suuntaavat myös tunne- ja asennetekijät. (Helsingin Sanomat 30.11.1976)

Päihdeongelmaan on puututtava ajoissa. Hyssyttely ei helpota viinakierteen katkaisua. Ryyppykierteelle voi olla muitakin ratkaisuja kuin lopputili ja pois pilattu elämä. (Sosiaalidemokraatti 15.1.1980)

Valistuksen sisältö oli alkoholivalistusta, joka sai tiedon välittämisen ja asenteisiin vaikuttamisen luonteen. Varoittavana valistusteemana oli lehdissä esimerkiksi alkoholin käytön yhteys rikollisuuteen, joka oli keskustelun aiheena 1960-luvulta lähtien. Vuonna 1977 todettiin (Uusi Suomi) väkivallantekojen uhriksi joutumisen olevan sitä tavallisempaa, mitä tiheämmin asianomaisessa väestöryhmässä käytetään alkoholi juomia. Väkivallan uhriksi joutuminen liittyi liikkuvaan ja riskejä sisältävään elämäntapaan. Liikenne-raittius nousi keskeiseksi lehtien valistusaiheeksi 1970-luvulla ja säilyi sellaisena myös 1980-luvulla. Keskustelua ennakoiti vuoden 1960 raittiusjulisteen teema ”Raittius turvaa liikenteen”. Alkoholin käytöllä todettiin olevan selkeä yhteys tieliikenneonnettomuuksiin ja ongelman ennustettiin tulevan yhä polttavammaksi. Lehdissä käytiin keskustelua myös vesiliikenneonnettomuuksien yhteydestä alkoholin käyttöön.

Viina ja vene eivät ole kaveruksia. Maltti on valttia maateilläkin. Viina vähentää tunnetusti huomiokykyä ja fyysistä suorituskykyä. Riittävän laajalle ulottuva tehokas valvonta ehkäisynä on kuitenkin maamme olosuhteissa toiveajattelua. Ihmisen käyttäytymiseen on pyrittävä vaikuttamaan asennekasvatuksella. (Uusi Suomi 24.6.1977)

Liikennevalistuksessa painotettiin kuntien raittius-, liikenne- ja nuorisolautakuntien, poliisiviranomaisten ja liikennejärjestöjen yhteistyötä, ja valistusta annettiin kouluilla erityisesti 1980-luvulla. Valistus sisälsi tietoa päihteiden käytön haitoista ja päihteistä vapaasta elämäntavasta mutta myös siitä, miten rikoslaissa käsiteltiin liikennejuopumukseen liittyviä kysymyksiä.

Vastuudiskurssi

Kansalaisen kasvattajan vastuu tuotiin lehtikirjoituksissa esiin kasvatusominaisuutena, mutta lisäksi painotettiin raittiuden kehittymistä rakentavasti sekä myönteisen esimerkin antamista.

Vastuuntunto on eräs tärkeimpiä kasvatusominaisuuksia ja kun ajattelee asiaa tarkemmin, niin ainakin suurin osa kasvattajista tuntee vastuunsa. Tehtävämme ja asemamme kasvattajina ja van-

hempina edellyttävät sitä. Myönteistä asennetta tarvitaan raittiustyössä. (Savo 29.10.1962)

Raittiuden on kehityttävä rakentavassa hengessä. Henkilökohtaisesta raittiuskannasta riippumatta vastuun oikealla tavalla tajuaminen johtaa elämään raittiisti tilanteissa, joissa asianomaisen asema kasvattajana tai johtavana yksilönä edellyttää sosiaalisesti ja eettisesti hyvän esimerkin antamista. (Helsingin Sanomat 29.10.1962)

Kansalaisten kasvattajavastuuseen velvoittava oli myös raittiussuoritusviikkojen 1961 ja 1962 teema ”Tunne vastuusi – elä raittiisti”. Aikuisen vastuu päihdyttävien aineiden sekakäytössä liittyi käytön havaitsemiseen ja kriittisissä tapauksissa hoitoon saattamiseen. Yksittäisen kansalaisten vastuuta korostettiin liikennejuopumustapauksissa: päihteitä käyttänyttä tuli estää lähtemästä liikenteeseen juopuneena ja juopuneena ajamisesta tuli tehdä ilmoitus poliisille.

Yhteiskunnan, erityisesti kunnan, vastuuta korostettiin alkoholiongelmiensa muuttuessa, sillä yhteiskunnan vastuun nähtiin kasvavan päihdyttävien aineiden kirjon laajenemisen myötä.

Kunnallinen vastuu on eräs alkoholilain pulmakysymys. Alkoholikysymys on suomalaisessa yhteiskunnassa monitahoinen ja vaikea ongelma. Sen hoitamisessa vaaditaan taitoa ja ihmistä ymmärtävää sosiaalista mieltä. Siinä nopeassa muuttumisessa on myös raittiustyön menetelmiä jatkuvasti ja ennakkoluulottomasti kehitettävä ja tarkistettava. (Helsingin Sanomat 20.11.1962)

Vuoden 1973 julisteen teema ”Huomaa huumeen harha” velvoitti vastuuseen huumeekysymyksissä. Raittiussuoritusviikot aloittivat myös keskustelun alkoholiasioita hoitavien tahojen, esimerkiksi Oy Alko Ab:n, vastuusta.

Elinympäristöä koskevassa keskustelussa tuli esiin kansalaisten ja koko yhteiskunnan vastuu. Kansalaisten vastuuta itsestään ja elinympäristöstä ilmensi vuoden 1970 raittiussuoritusviikon tunnus ”Luo raitista tapaa – ole saasteista vapaa”, jonka sisältöä voidaan tulkita myös yksilöllä laajemmin. Luontoa koskevaa ympäristön saastumiseen liittyvää keskustelua kritisoitiin 1980-luvun lopulla siitä, että se vie huomion paljon vaarallisemmalta ympäristöhaitalta eli tupakoinnilta.

Elämäntapadiskurssi

Raattius tulkittiin lehtikirjoituksissa terveelliseksi, aktiiviseksi, luonnolliseksi ja väkijuomista vapaaksi elämäntavaksi. Päihteiden käytöstä luopuminen liitettiin elämässä eteenpäin pääsemiseen ja läheisten ihmisten olemassaoloon sekä kulttuuri- ja liikuntaharrastukseen. Myönteinen asenne merkitsi usein elämänmyönteistä raattiuutta. Raattiuiseen elämäntapaan liitettiin siis piirteitä, joita jokaisen kansalaisen olisi toivottavaa tavoitella siten, että muutkin siitä hyötyisivät. Niiden saavuttamiseksi annettiin elämäntapakasvatuksellisia ohjeita.

Kiireisen elämän telmeessä on tärkeää pysähtyä, hengittää syvään ja miettiä. Terve elämä sen vaatii. Kukapa ei haluaisi olla terve, luonnollinen, voimaa uhoava ja myönteinen aina elämänsä ehtoon harmaisiin saakka. Silloin voisi vielä toisillekin jotain antaa ja heitä auttaa elon ristiaallokkoisella polulla. Puhutaan raattiuina elämisestä, yleviä asioita, esimerkiksi kelpaavia. Nuorisolle ne olisivat kuin viittamerkkejä. Kannattaa ne ottaa matkaeväiksi. (Savon sanomat 28.10.1962)

Monet luulevat saavuttavansa raattiuuden sillä, että pidättäytyvät alkoholin käytöstä. Mutta pelkkä päihdyttävien juomien karttaminen ei vielä takaa tervettä elämäntapaa. Senkin, joka elää täysin vapaana väkijuomista, on koetettava saavuttaa mahdollisimman hyvä fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kunto. (Savon Sanomat 5.12.1963)

Elämäntapakeskusteluissa oli tunnistettavissa kohtuuden ja absolutismin sekä raattiuin ja terveen elämäntavan vaiheet. Raattiuuteen pyrkimistä terveiden elämäntapojen pohjalta pidettiin viisaana ja tulevaisuuteen suuntautuneena, yhteiskuntakelpoisuutta vahvistavana elämäntapana. Valtakunnallisen raattiuviikon teema vuonna 1964 ”Raattiu – terve elämäntapa” kertoi elämäntapapainotuksen yleistymisestä raattiuutta koskevassa keskustelussa. Kyseisestä teemasta järjestettiin valtakunnallinen raattiuuskilpikirjoitus, jonka sisältöä myös käsiteltiin lehdissä.

Raattiu liikkeen kehityksessä sen syntyajoista lähtien on havaittavissa kolme kehitysvaihetta. Ensimmäistä voidaan luonnehtia sanoilla kohtuuden ystävät. Toisen vaiheen tunnuksena oli ab-

solutismi ja kolmas vaihe merkitsee tervettä elämäntapaa. Aate on muuttunut. Yhteiskuntakelpoisuus ja vastuuntunto ovat ominaisuuksia, joita vaaditaan jokaiselta kansalaiselta. Raittiuteen pyrkiminen terveiden elämäntapojen pohjalta on viisasta ja kauaskantoista. (Savon Sanomat 14.1.1964)

Raittiiseen elämäntapaan sisältyi sosiaalinen raittiusasenne, joka näytettiin ihmisten auttamisena ja onnellisena elämänä. Vuoden 1971 raittiusviikon tunnus ”Ottamatta onnellisempi” oli yksi esimerkki päihteettömän elämäntavan myönteisistä vaikutuksista tilanteessa, jossa alkoholin kulutuksen todettiin selvästi kasvavan. 1970–1980-luvuilla keskusteltiin päihteettömästä elämäntavasta myös yksilön persoonallisen kehityksen ja muuttumisen kysymyksenä. Silloin tuli esiin käsite elämänmyönteinen raittius. Raittiustoimen todettiin parantavan nuorten elämänlaatua esimerkiksi projektin ”Elä immeisiks, piäset helepommalla” toiminnan kautta.

Jo nyt on havaittu nuorten käyttäytymisen siistiytyneen. Ilkivalta ja näpistykset ovat vähentyneet, samoin päihtymispidätykset. Vaikea tietysti arvioida, mitkä ovat kampanjan ansiot tässä kehityksessä. Nuoret odottavat tapahtumia ja seuraavista kysellään etukäteen innokkaasti. (Viikkosavo 7.10.1987)

Päihteettömän elämäntavan painottaminen ihanteena herätti myös kriittistä keskustelua, sillä sitä pidettiin yli-ihanteellisena tapana elää tai liikaa ihmisiä pakottavana. Sen todettiin olevan ristiriidassa myös 1970–1980-lukujen valinnanvapautta korostavien kasvatuseriaatteiden kanssa. Elämän todettiin kuitenkin sisältävän välttämättömyyksiä ja pakkoja, joihin tulee suostua.

Terveysdiskurssi

Terveyskysymyksiin liittyvä keskustelu kasvoi 1970-luvulta 1980-luvulle. Siihen vaikutti tutkimuksen lisääntyminen päihteiden käytöstä johtuvista sairauksista, joihin myös keskusteluissa vedottiin. Aluksi keskustelu kiinnittyi lähinnä alkoholin ja tupakan aiheuttamiin haittoihin ja myöhemmin myös huumeiden käyttöön. Erityistä huomiota kiinnitettiin päihteiden käytön rajoittamiseen ja haittojen ehkäisemi-

seen, sillä esimerkiksi syöpäsairauksien ja hengityselinsairauksien enustettiin lisääntyvän.

Alkoholi on solumyrkky, jonka aiheuttamat terveydelliset vauriot ovat nopeasti yleistyneet kaikkialla maailmassa. Pitkäaikainen, jopa lievä alkoholin käyttö saa aikaan muutoksia maksan solu-koissa. Alkoholi tuhoaa myös aivosoluja, jotka eivät uusiudu. (Savon Sanomat 13.1.1977)

Selvimmät yhteydet alkoholin ja syövään välillä ovat tutkimusten mukaan suun, nielun ja ruokatorven alueella. Alkoholin suurkuluttajilta riski sairastua on moninkertainen. Alkoholia liikaa käyttävillä on todettu myös maksasyöpäriski. (Helsingin Sanomat 3.12.1987)

Hengityselinsairaudet nousevat 1980–1990-luvuilla uudelleen sairastuvuus- ja kuolleisuustilastoissa keskeisiksi kansantaudeiksi, jollei lasten ja nuorten tupakointi olennaisesti vähene. (Helsingin Sanomat 8.3.1977)

Tupakanpoltoon liittyvässä terveystieteessä korostettiin terveydellisiä haittoja myös varoittavien esimerkkien avulla. Lehtikirjoituksista ilmeni, että tupakanpolton yhteydestä keuhkosityöpään oli 1970–1980-luvuilla jo runsaasti myös tutkimustietoa. Raittiuskasvatuksen vastakohtana olivat positiivisia tunteita herättävät tupakkamainokset, joissa tuotiin esiin jonkin tupakkamerkin käyttö osoituksena yhteiskunnan huipulla olemisesta. Tupakasta vieroittautumisryhmiä mainostettiin. Palkinnoksi tupakoinnin lopettamisesta luvattiin esimerkiksi parempaa terveyttä, unta ja kestävyys sekä ihonvärin paranemista ja ajan säästöä. Tupakanpolton lopettamiseen liittyvässä terveystieteessä kiinnitettiin huomiota myös erilaisiin tupakoitsijatyyppeihin.

Eri ihmiset tyydyttävät tupakoinnilla erilaisia tarpeita. Tavallisia tupakoitsijatyyppejä ovat piristystä etsivät, rauhoitusta kaipaavat, tapapolttajat, nautiskelijat ja ketjupolttajat. Tupakasta vieroittaminen voi tapahtua yksin tai ryhmässä. (Savon Sanomat 7.11.1977)

Päihteiden käytön aiheuttamia sairauksia korostava terveystietokeskustelu sai 1970–1980-luvuilla monenlaista kritiikkiä, joten asenteisiin ja arvostuksiin vaikuttamaan pyrkivä terveystietokeskustelu alkoi

saada enemmän tilaa. Terveys tuli raittiutta koskevissa määritelmissä esiin lähinnä raittiutta selventävänä käsitteenä ja myös hyvin laajassa merkityksessä.

Raittius määritellään terveeksi, luonnolliseksi ja myönteiseksi, väkijuomista vapaaksi elämäntavaksi. Hyvän ruumiillisen kunnon edellytykset ovat oikea ravinto, sopiva liikunta työssä ja vapaa-aikana, riittävä lepo ja edulliset ympäristösuhteet. Henkisen kunnon edellytyksenä on, että tiedon, kauneuden, siveyden ja uskon tarpeet tulevat oikein tyydytetyiksi. Sosiaaliseen kuntoon kuuluu, että ihminen hoitaa hyvin työnsä, huolehtii omaisistaan, noudattaa lakeja ja elämäntapoja, pyrkii kehittämään itseään ja tulee hyvin toimeen toisten ihmisten kanssa. (Savon Sanomat 5.12.1963)

Vanhassa raittiuden määritelmässä raittius on terve luonnollinen alkoholista vapaa elämäntapa. Raittius ilmenee kaikilla elämän tasoilla; yhtä hyvin ravinto, työ, lepo ja harrastukset sekä ihmis-suhteet väärin annosteltuina aiheuttavat haittatekijöitä. (Helsingin Sanomat 28.11.1976)

Terveyskeskustelu tuli positiivisemmaksi ja sai terveyden edistämistä painottavan terveyskasvatuksen luonteen.

Raittiustyö on ennen kaikkea terveyskasvatusta. Terveyskasvatusta on tehtävä esimerkiksi kodeissa, työpaikoilla, työsuojelun puitteissa ja eläkeikäisten toiminnassa. (Savon Sanomat 18.11.1974)

Yhteiskunnan epäkohtia vähentävä ja poistava ennaltaehkäisevä työ todettiin ”parhaaksi lääkkeeksi” huumausaineisiin liittyvässä terveyskasvatuksessa 1970–1980-luvuilla. Liikunnan ja ravitsemuksen merkitys sai enemmän tilaa. Päihdehuoltolaki (1986) antoi päihdetyötä tekeville mahdollisuuden kokeilla uudenlaisia ja yksilöllisyyttä vahvistavia toimintakäytäntöjä, joiden kautta todettiin välittyvän sen, millainen ihmiskäsitys työn taustalla oli.

Yhteenveto

Olen edellä hakenut vastauksia kysymykseen, millaista kansalaiskasvatusta 1960–1980-lukujen ehkäisevä päihdetyö sanomalehti-

kirjoitusten mukaan edusti. Kansalaiskasvatuksen luonnetta kuvasivat kansalaiskasvatusdiskurssit, jotka olivat valvonta- ja valistusdiskurssi, vastuudiskurssi, elämäntapadiskurssi ja terveysdiskurssi. Ehkäisevä päihdetyö oli 1960–1980-luvuilla sisällöltään monimuotoista raittiuskasvatusta, jossa kasvatettiin kansalaisia mahdollisimman raittiiseen, myönteiseen ja yhteiskuntakelpoiseen elämään. Lehtikirjoituksista oli tunnistettavissa, että merkittävää on kansalaisten tiedon lisääminen kasvattajan vastuusta, päihteiden käyttöön liittyvistä haitoista ja velvoitteista puuttua niihin. Lisäksi korostui kunnan kansalaisuus yhteiskunnassa. Moniammatillinen yhteistyövelvoite vaikutti työn painopisteiden rakentumiseen. Esimerkiksi liikenneraittiusasioissa korostui yhteistyö raittiustyön, koulujen ja poliisin välillä ja terveyden edistämässä raittiustyön ja terveydenhuollon välillä.

Valvonta- ja valistusdiskurssissa korostuivat alkoholin käytön riskit ja seuraukset. Yhteiskunnallisista seurauksista olivat keskeisiä esimerkiksi käytöshäiriöt ja väkivaltainen käyttäytyminen sekä rikollisuus ja liikennerikkomukset. Näitä päihteiden käytön seurauksia on korostettu raittiustyössä myös aikaisemmin. (Esim. Numminen 1961; Sääskilähti 2006). Valvonta kohdistui erityisesti alkoholin saannin rajoittamiseen anniskeluoikeuksien myöntämättä jättämisenä tai niiden perumisena. Voimavarat valvontaan olivat vahvistuneet 1960-luvulta lähtien, sillä yhteistyötä raittius- ja sosiaalilautakuntien, poliisiviranomaisten, Alkon ja järjestöjen kesken oli valvonnassa korostettu esimerkiksi Sosiaaliministeriön taholta. (Esim. Komiteamietintö 1986: 46; Toikko 2005.) Valistus oli lähinnä alkoholi- ja terveysvalistusta, joka voi tutkimusten (esim. Simpura 1982; Sääskilähti 2006) mukaan olla esimerkiksi alkoholin käyttöön liittyvän tiedon välittämistä ja asenteisiin vaikuttamista.

Vastuudiskurssissa vastuu päihteiden käytöstä oli keskeisesti yksilöllä eli kansalaisella. Yksilön vastuu sisälsi kasvattajan vastuun, jota ilmensivät päihteistä vapaa, lapsille ja nuorille esimerkiksi kelpaava elämä ja käyttäytyminen sekä eettisesti kestävät päätökset. Vastuu elinympäristöstä nousi myös jokaista kansalaista koskien esiin. Näitä vastuukysymyksiä on tuotu esiin myös muissa tutkimuksissa (Niemelä 2011; Ekqvist 2011). Yhteiskunnan vastuu kasvoi päihdyttävien ainei-

den kirjon laajenemisen ja päihteiden käytön haittojen lisääntymisen myötä. Ehkäisevää päihdetyötä tekevien tahojen kesken (raittiustyö, koulu, sosiaali-, terveys- ja vapaa-aikatoimi ja järjestöt) käytiin keskustelua keskinäisistä vastuista, joihin muissakin yhteyksissä on kiinnitetty huomiota (esim. Raittiustyölaki 1982; Warpenius 2015).

Elämäntapadiskurssissa korostui raittius terveellisenä, luonnollisena, säännöllisenä, tasapainoisena ja tulevaisuuteen suuntautuvana elämäntapana. Päihteettömään elämäntapaan liittyivät kulttuuri- ja liikuntaharrastukset sekä hyvät ihmissuhteet ja myönteinen asennoituminen elämään. Raitista elämää ihanteena ei kuitenkaan enää korostettu yhtä painokkaasti kuin aikaisemmin (esim. Raittius- ja alkoholi-asiain tietokirja 1971). Päihteettömyys näkyi siis onnellisena elämänä mutta myös elinympäristön puhtaudesta huolehtimisena ja yhteiskuntakelpoisuutena. Itsensä kasvattaminen päihteettömään elämäntapaan ja kasvatuksen tuoma tuki sekä kypsä persoonallinen kehitys olivat keskeisiä. Itsekasvatuksen ja kasvatuksellisen tuen merkitys yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi saattamisessa on tullut muissakin yhteyksissä esiin (esim. Hämäläinen 2007; Nivala 2008; Niemelä 2011).

Terveysdiskurssi sai keskusteluissa terveyskasvatuksen luonteen. Eniten keskustelua käytiin tupakan ja alkoholin sekä lopuksi huumeiden aiheuttamista sairauksista sekä keinoista päihteistä irrottautumiseen. Terveyden edistämiseen liittyvä elämäntapaohjaus ja valistus vahvistuivat erityisesti 1980-luvulla ja yhteistyö raittiustyön ja terveydenhuollon välillä tiivistyi. Terveysdiskurssissa oli tunnistettavissa päihteiden käyttöön liittyvien haittojen mutta myös terveyden edistämiseen liittyvän tutkimuksen lisääntyminen 1970-luvulta lähtien (esim. Kujala 2010; Rimpelä 2010).

Pohdinta

Tunnistan valistus- ja valvontadiskurssin, vastuudiskurssin, elämäntapadiskurssin ja terveysdiskurssin piirteitä 2010-luvun ehkäisevässä päihdetyössä, mutta käsitteiden sisällölliset painotukset ovat saaneet uusia, lähinnä aikaisempaa rajautuneempia tulkintoja.

Tutkimukseni on vahvistanut ymmärrystä, että ehkäisevässä päihdetyössä on 1960–1980-luvuilla pyritty kasvattamaan yhteiskuntakelpoisia kansalaisia, jotka kykenevät hyödyntämään saamiaan tietoja erilaisissa elämänvalinnoissa. Kansalaisten yhteiskuntakelpoisuuden yhtenä tunnuspiirteenä on ollut päihteen tai päihteen kohtuukäyttöä noudattava terve elämäntapa, johon on sisältynyt yksilöllinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen vastuu.

Keskustelua raittiudesta elämäkokemuksen myötä kasvavana ja syvenevänä ihanteena käytiin 1960–1980-luvuilla lähinnä elämäntapakasvatukseen liittyen. Ihanteena raittius on ollut 2010-luvulla esillä harvoin. Keskustelu on sen sijaan kääntynyt esimerkiksi eettisesti kestävään ja kansalaisten arvomaailmaan ja arjen elämäntaitoihin vaikuttavaan päihdekasvatukseen (esim. Inkinen ym. 2013). Raittiuskasvatus oli käsitteenä käytössä vielä 1980-luvulla, mutta 2000-luvulla raittiuskasvatuksen tilalle on tullut päihdekasvatus. Raittiuskäsitteen syrjäyttämisen syynä voivat olla raittiuden rajatut ja subjektiiviset tulkinnat, joita lehtikirjoituksissakin jonkin verran ilmeni. Sen sijaan alkoholivalistus on käsitteenä ollut kiinnostuksen kohteena myöhemminkin (esim. Sääsilahti 2006). Alkoholien kokonaiskulutuksen vähentämisen oletetaan säilyvän ehkäisevän päihdetyön keskeisenä painopistealueena myös tulevaisuudessa (esim. Warpenius ym. 2015), joten uskon alkoholivalistuspainotteisen kansalaiskasvatuksen edelleen vahvistuvan.

Elämäntapakasvatuksen kohteena on 1960–1980-luvuilla ollut koko väestö, vaikka nuorille suunnatusta toiminnasta onkin lehtikirjoituksissa uutisoitu paljon. Hankkeissa toteutuneessa ehkäisevässä päihdetyössä huomio on kuitenkin kiinnittynyt pienempiin väestöryhmiin, esimerkiksi päihdeongelmaisiin lapsiperheisiin, joilla on vaikeuksia elämänhallinnassa (Väisänen 2011). Elämäntapakasvatuksen tilalla puhutaankin nyt elämänhallinnan vahvistamisesta, eikä kasvatuksellinen näkökulma tule enää selkeästi esiin. Laajan elämäntapakasvatuskäsitteen häivyttäminen ja kohderyhmien rajaaminen voi nykyisin jättää ehkäisevän päihdetyön kansalaiskasvatuksen ulkopuolelle monia tiedon ja avun tarpeessa olevia. Käsitys päihteen ongelmakäyttäjistä on kuitenkin ajan edetessä muuttunut, sillä 1960–1980-luvuilla ongelmakäyttäjä erottui selvemmin, mutta nyt hän voi olla kuka hyvänsä

meistä. Terveyden ja elämäntapojen kytkenät ovat tulleet yhä keskeisemmiksi kiinnostuksen kohteiksi. Päihteiden käytön lisääntyminen nähdään uhkana terveydelle, mutta vastavuoroisesti korostetaan esimerkiksi ravitsemuksen ja liikunnan merkitystä.

Aikuisten vastuu on edelleen esillä nuorten päihteiden käytöstä keskusteltaessa. Nuoret ovat säilyneet ehkäisevän päihdetyön keskeisenä kohderyhmänä läpi vuosikymmenten ja ovat sitä myös nykyisin. Päihteiden käytön ehkäisyyn ja seurauksiin liittyvä valistustyypinen kansalaiskasvatus on aikaisemmin ollut yhteydessä valvontaan. Vielä 1980-luvulla toiminta oli laajasti moniammatillista, ja siitä uutisoitiin lehdissä paljon. Yhteistyö esimerkiksi raittiustyön, nuorisotyön, koulutoimen, poliisin, terveystoimen ja raittiusjärjestöjen välillä oli tuolloin kiinteää ja valistus esimerkiksi liikenneraittiuudesta sisällytettiin luonnollisiin tilanteisiin. Moniammatillisen työryhmän tarve on ollut esillä myös 2010-luvulla (esim. Strand 2011), mutta kiinnostus on kohdistunut lähinnä ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön kytkentään (esim. Tapio & Kuula 2013), jolloin myös yhteistyötahot ovat 1970–1980-lukuihin verrattuna vähentyneet.

Keskustelu nuorten yhteisöllisyydestä, ryhmien merkityksestä ja sosiaalisesta luottamuksesta on 2010-luvulla lisääntynyt ja yhteistyö esimerkiksi nuorisotyön ja terveydenhuollon kanssa on saanut uusia muotoja (esim. Kylmäkoski ym. 2010). Maunun (2013) esiin nostamat kasvattajan, saarnaajan, tulkin ja taistelijan toimijaroolit ovat nuorten päihdekäyttäytymisen ehkäisyssä ja puuttumisessa edelleen ajankohtaisia. Vaikka roolit ovat sisällöltään jossain määrin erilaisia, niissä korostuu myös positiivisen viestin voima eli pyrkimys yhteiskuntakelpoiseksi ja yhteisölliseksi kansalaiseksi. Ehkäisevän päihdetyön uskotaan tulevaisuudessa kohdistuvan erityisesti nuorten lähiyhteisöihin, lähinnä perheiden tukemiseen ja elämänhallinnan vahvistamiseen, mutta myös ikärajavaltvontaan. Samalla lisääntyvät lähinnä terveydenhuollon toteuttamat yksilökohtaiset mini-interventiot. Päihteiden riskikäyttöön puuttuminen yksilötasolla sekä yleiset ehkäisevät kontrolli- ja politiikkatoimet nousevat myös esiin. (Warpenius, Holmila, Karlsson & Ranta 2015, 52–83.) Kansalaiskasvatuksen kannalta keskeiset ja laajemmille väestöryhmille suunnatut elämäntapakasvatuk-

selliset ja yleiset terveyden edistämiseen liittyvät painopistealueet ja toimintamuodot saavat ehkäisevän päihdetyön tulevaisuuden suunnitelmissa aikaisempaan verrattuna hiukan vähemmän tilaa.

Lähteet

- Ahonen, J. 2003. Raittiuden voima. Raittiuden ystävät 1853–2003. Helsinki: Otava.
- Aikuisten yhteiskunnallinen kasvatusta 1988. Vapaan sivistystyön XXIX vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Alanen, A. 1986. Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttuminen. Aikuis- ja nuorisokasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Arola, P. 2003. Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskustelussa 1917–1924. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 191. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ehkäisy ja hoito, laadukkaan päihdetyön kokonaisuus 2007. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes.
- Ekqvist, K. 2011. Kasvatuksen haasteena demokratia – Friedrich Wilhelm Foersterin kansalaiskasvatusta ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kasvatusta ja aika 5 (1), 19–37 http://www.kasvatusta-jaaika/site/?page_id=359 (luettu 24.2.2015).
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fairhurst, E. 2008. Redocumenting home and managing long term conditions: The social organization of place and time. Teoksessa M. Presho (ed.) *Managing long term conditions. A social model for community practice*. Chichester: Wiley-Blackwell, 179–195.
- Fitzpatrick, M. 2008. Frameworks for supporting patients with long term conditions. Teoksessa M. Presho (toim.) *Managing long term conditions. A social model for community practice*. Chichester: Wiley-Blackwell, 1–20.
- Hämäläinen, J. 2007. Nuorisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehityksessä. Teoksessa E. Nivala & M. Saastamoinen (toim.) *Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 169–200.

- ICF 2014. Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Ohjeita ja luokituksia 2004:4. Helsinki: Stakes.
- Ilmonen K. 1998. Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa K. Ilmonen & M. Siisiäinen (toim.) Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino, 15–42.
- Ilmonen, K. 2010. Muuan diskurssianalyysi – esimerkkinä Chydenius-instituutin vaikuttavuustutkimus. Teoksessa J. Aaltola & R. Vallin (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 127–142.
- Inkinen, A., Kokkonen, J. & Ruuska, V. (toim.) 2013. Selvää synergiaa. Eettisesti kantavaa päihdekasvatusta. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Komiteamietintö 1986:46. Irtolaislain kumoamisen vaikutuksia selvittävän toimikunnan mietintö. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kuisma, J. 2011. Tavoitteena siveät ja kunnan kansalaiset: Kansalaiskasvatus alakansakoulussa Aukusti Salon opetussuunnitelmien mukaan vuosina 1921–1948 <http://urn.fi/URN:NRN:fi:ula-201203011030> (haettu 25.2.2015).
- Kujala, V. 2010. Terveyden edistämisen yhteistyö. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri.
- Kylmäkoski, M., Pylkkänen, S. & Viitanen, R. (toim.) 2010. Yhteisöllisiä näkökulmia ehkäisevään päihdetyöhön. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.
- Laitila-Ukkola, M. 2005. Päihdehuollon näköinen sosiaalityö. Suomalaisen päihdehuollon sosiaalityötarinoita. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laki raittiustyölain muuttamisesta 31.12.1987/1276.
- Markkula, J., Fors, R., Hamilas, M., Haimala, H., Kejonen, A., Kokkonen, T. & Tamminen, I. 2013. Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa 2013 – Tietoa laadukkaan työn perustaksi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos https://www.julkari.fi/bitstream/.../URN_ISBN_978-952-302-250-8.pdf? (haettu 27.6.2015).
- Maunu, A. 2012. Ryyppämällä ryhmäksi? Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Helsinki: Ehyt ry <http://www.ehyt.fi/fi/ajankohtaista/julkaisut> (haettu 25.6.2015).

- Maunu, A. 2013. Ehkäisevän työn alkuvaiheet: yhteisöllisyys, ryhmät ja sosiaalinen luottamus. Teoksessa M. Tapio & T. Kuula (toim.) *Selkenevää myötätuulta – ehkäisevä päihdetyö- ja mielenterveystyö nuorisoalalla*. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, 34–44 <http://preventiimi.fi/julkaisut> (haettu 28.7.2015).
- Niemelä, S. 2011. *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. Helsinki ja Kuopio: Kansanvalistusseura ja Snellman-instituutti.
- Nieminen, H. & Pantti, M. 2009. *Media markkinoilla – johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Nivala, E. 2008. *Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys*. Kuopio: Snellman-Instituutti.
- Numminen, J. 1961. *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia 1*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Presho, M. (toim.) 2008. *Managing long term conditions. A social model for community practice*. Chichester: Wiley-Blackwell
- Päihdehuoltolaki 17.1.1986.
- Raittius- ja alkoholiain tietokirja 1971. Helsinki: Suomen raittiusjärjestöjen liitto.
- Raittiustyölaki 19.11.1982/828.
- Rimpelä, M. 2010. *Terveystieteiden edistäminen*. Teoksessa T. Ståhl & A. Rimpelä (toim.) *Terveystieteiden edistäminen tutkimuksen ja päätöksenteon haasteena*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 11–34.
- Rouvinen-Wilenius, P., Aalto-Kallio, M., Koskinen-Ollonqvist, P. & Nikula, T. 2011. *Osallisuus osana tasa-arvoa*. Teoksessa P. Rouvinen-Wilenius & P. Koskinen-Ollonqvist (toim.) *Tasa-arvo ja osallisuus väylä terveyteen. Järjestöt suunnan näyttäjinä*. Helsinki: Terveystieteiden edistämisen keskus, 49–76.
- Simpura, J. 1982. *Vapaan viinan aika. 50 vuotta suomalaista alkoholipolitiikkaa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Sohlman, B. 2004. *Funktionaalinen mielenterveyden malli positiivisen mielenterveyden kuvaajana*. Helsinki: Stakes.
- Strand, T. 2011. *Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2011. Missä mennään, minne haluamme*. Raportti 37/2011. Helsinki. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

- Sääskilahti, M. 2006. Vapise, kuningas alkoholi. Alkoholivalistuksen tekstilajit ja sen muuttuminen vuosien 1855 ja 2001 välisenä aikana. Oulu: Oulu University Press.
- Tapio, M. 2013. Ehkäisevän päihde- ja mielenterveystyön määrittely ja ohjaus – Lait, strategiat ja ohjelmat. Teoksessa M. Tapio & T. Kuula (toim.) Selkenevää myötätuulta – ehkäisevä päihdetyö- ja mielenterveystyö nuorisoalalla. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, 14–34. <http://preventiimi.fi/julkaisut> (haettu 28.7.2015).
- Toikko, T. 2005. Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Torppa, M. 2004. Ihan tervettä: näkökulmia terveyden käsitteeseen. *Kunnallislääkäri* 14 (4B), 46–48.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Vertio, H. 2003. Terveyden edistäminen. Jyväskylä: Gummerus.
- Väisänen, R. 2011. Toivon ja epätoivon rajapinnoilla. Näkökulmana ehkäisevä päihdesosiaalityö. Teoksessa P. Ruuskanen, K. Savolainen & M. Suonio (toim.) Toivo sosiaalisessa. Toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä. Kuopio: UNIpress, 172–193.
- Warpenius, K. 2002. Kuka ottaisi vastuun? Ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilöverkoston perustamisen arviointi. Stakesin raportteja 270. Helsinki: Stakes.
- Warpenius, K. 2015. Ehkäisevä päihdetyö Suomessa 2025 – ennakointitutkimus. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos <http://www.julkari.fi/handle/10024/126022> (haettu 10.8.2015).